

Tuire Ranta-Meyer

Homoseksuaalien
oikeuksien esitaistelija
Karl Heinrich Ulrichs,
"uranistit" ja
Erkki Melartin

ARVIO

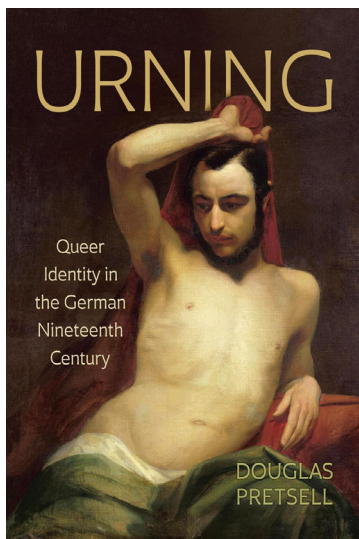
MUSIIKKI
4 | 2025

ORCID: 0000-0002-9434-2874

DOI: 10.51816/MUSIIKKI.179043

FT, MuM, dosentti Tuire Ranta-Meyer on Erkki Melartin -tutkija,
Melartin-seuran puheenjohtaja ja Metropolian tuotantotalouden yliopettaja.

tuire.ranta-meyer@metropolia.fi

Ranta-Meyer

Homoseksuaalien
oikeuksien
esitaistelija
Karl Heinrich
Ulrichs, "uranistit"
ja Erkki Melartin

Douglas Pretsell (2024):
Urning. Queer Identity
in the German Nineteenth Century.
University of Toronto Press.
272 sivua.

Elokuussa 2025 ilmestynyt Erkki Melartin -elämäkerta on nostanut esiin kysymyksen homoseksuaalisuudesta ja siihen suhtautumisesta musiikkikulttuurissamme 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Esimerkiksi *Hufvudstadsbladetissa* 23.8.2025 Wilhelm Kvist pohti tätä kysymystä siitä näkökulmasta, vaikuttiko Melartinin seksuaalinen suuntautuminen hänen musiikkinsa vastaanottoon tai suosiko hän opettajan tai rehtorin työssään sävellysoppilaita sukupuolen perusteella.

Emme tiedä, kuinka laajalti Melartinin kiinnostus oman sukupuolensa edustajiin oli tiedossa hänen omana elinaikanaan, mutta ainakin musiikkipiireissä siitä jonkin verran juoruttiin (ks. Ranta-Meyer 2025, 142–145; 405, 474, 592). Emme myöskään tiedä kovin tarkkaan, miten Melartinin suuntautuminen ilmeni vuosien mittaan tai vaikkapa hänen havaitessaan opiskeluaikoina Helsingissä 1892–1899 tuntevansa vetoa omaa sukupuoltaan kohtaan. Edes käsite ”homoseksuaalisuus” ei todennäköises-

ti ollut käytössä Suomessa vielä silloin, kun Melartin tutustui ennen 1900-luvun alkua Jalmari Finnen kautta teatteripiireihin ja Suomalaisen teatterin maailmassa ilmenneisiin miesten välisiin suhteisiin.¹

Dokumentteja tai viitteitä ei ole myöskään siitä, tutustuiko Melartin vuosina 1899–1901 Wienin miljoonakaupungin homopiireihin opiskellessaan siellä sävellystä. Saiko hän Wienin-vuosiin vaikkoteita saksankielistä yhteiskuntaa ja erityisesti taiteilijapiirejä tuolloin puhututtaneesta sukupuolikysymyksestä ja siihen liittyvien normien uudelleenmäärittelystä? Saksalainen Karl Heinrich Ulrichs oli avannut jo 1860-luvulla viiden lehtisen laajuudelta aiheetta, julkaissut tutkimuksia homoseksuaalisuudesta ja lanseerannut käsitteen ”uranisti” (*der Urning*, engl. *uranist*, *uranian*) kuvaamaan miesten välistä rakkaussuhdetta ja ylipäättään miesten toisiinsa kohdistamaa ihailua seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta.

Itävaltalainen psykiatri Richard von Krafft-Ebing puolestaan julkaisi 1880-luvun lopulla vaikutusvaltaisen kirjansa seksuaalipatologiasta ja esitti seksuaalisuuden olevan jatkumo mies- ja naissukupuolien välillä, ei niinkään luonnontieteellinen joko- tai- ilmiö. Hänen mukaansa ”uranistit” edustivat jatkumon keskiväliä ja siten eräänlaista kolmatta sukupuolta.

Douglas Pretsellin uutuuskirjaa *Urning. Queer Identity in German Nineteenth Century* (2024) ei ollut Suomessa saatavilla, kun aiheeseen oli Erkki Melartin -elämäkerran osalta tärkeä paneutua tarkemmin. Kansalliskirjasto kuitenkin hankki teoksen kokoelmiinsa hankintaehdotukseni perusteella, tosin sain sen käsiini vasta kun elämäkerta oli jo painossa. Onnistuin kuitenkin lainaamaan kaksi Sibeliuksen Akatemian julkaisutoimikunnan puheenjohtaja Kaarina Kilpiön suosittelemaa kirjaa koskien Melartinin ajan Wienin seksuaalimoraalia ja homokulttuuria (Fuller ja Whitesell: *Queer Episodes in Music and Modern Identity* vuodelta 2002 ja Bremmer: *From Sappho to de Sade. Moments in the History of Sexuality* vuodelta 1989). Kolmas olisi pitänyt hankkia kaukolainana Münchenistä asti, mikä jäi tekemättä, kun toimenpide tuntui hieman ylivoimaiselta elämäkerran osalta. En löytänyt

1 Pretsellin (2024, xi, 32) mukaan uudissanaa ”homoseksuaalisuus” käytti ensimmäistä kertaa Karl Maria Kertbeny 1868, mutta se alkoi vakiintua käyttöön vähitellen vasta Kraft-Ebingin 1887 julkaiseman teoksen *Psychopathia Sexualis* myötä. Vielä 1897, jolloin Magnus Hirschfeld perusti ensimmäisen homojen oikeuksia puolustavan yhdistyksen, sana homoseksuaalisuus ei ollut käytössä, vaan perustajat kutsuivat itseään ”uranisteiksi” (Pretsell 2024, 180). Suomalaisista teatteripiireistä ks. esim. Paavolainen 2014, 18–19 ja 2018, 19–21; Ranta-Meyer 2025, 139–149.

kummastakaan edellä mainitusta ja lukemastani kirjasta mitään olennaista, elämäkertaan ehdottomasti kuuluvaa leikkauspintaa. *Queer Episodes* -kirjassa tosin oli erittäin mielenkiintoinen artikkeli koskien Wagneriin liittyvää homomiesten fanikulttuuria, mutta kun Melartin ei Wienin-opintojen aikana tai myöhemminkään ollut mikään varsinainen vannoutunut Wagnerin palvoja, en käsitellyt asiaa elämäkerrassa. Yleisellä tasolla kirjat kyllä avasivat silmiä ja eri näkökulmista kirjoitetut artikkelit saivat myötätunnon heräämään ahdasmielisten asenteita, epäoikeudenmukaista kohtelua tai vainoa kokemaan joutuneita kohtaan.

Ranta-Meyer

Homoseksuaalien
oikeuksien
esitaistelija
Karl Heinrich
Ulrichs, "uranisti"
ja Erkki Melartin

Karl Heinrich Ulrichs

Douglas Pretsellin edellisiä huomattavasti uudempi monografia nostaa unohduksesta esiin ja päähenkilökseen Karl Heinrich Ulrichsin. Tämä Hannoverissa asunut, todellista kansalaisrookeutta osoittanut juristi julkaisi vuosien 1864 ja 1879 välillä 12 pamflettia puolustaakseen "uranisteiksi" kutsumiaan miehiä ja heidän oikeuksiaan. "Uranistina" hän piti miestä, joka tunsivatovoimaa omaa sukupuoltaan olevia kohtaan ja seksuaalisesti torjui vastakkaista sukupuolta olevat. Monet Ulrichsin tekstien pariin tuolloin löytäneet pystyivät niiden avulla rakentamaan oman todellisen identiteettinsä elämää mullistavalla tavalla. Paitsi että nyt oli esitetty käsite "Urning", jolla itsensä pystyi mieltämään ja itseään kuvaamaan, ensimmäistä kertaa oli julkisesti todettu monilla miessukupuolen edustajilla olevan erityisiä sisäsyntyisiä seksuaalisia taipumuksia omaa sukupuoltaan kohtaan. Yhtäkkiä eri puolet seksuaalisuudesta ja sen ilmenemisestä saivat selityksensä, ja "uranistina" pystyi hyväksymään itsensä ja persoonallisuutensa kokonaisuutena.

Luodessaan käsitteen "uranisti" Ulrichsilla oli selkeä ajatus siitä, että uudissanaa tarvittiin strategisena välineenä vähemmistön eli "kolmannen sukupuolen" ihmisoikeuksien parantamiseksi. Hänen kampanjansa tavoitteena oli muuttaa oikeuslaitoksen edustajien, lakimiesten, lainsäätäjien ja lääkäreiden hyvin negatiivinen asenne miesten välisiä suhteita kohtaan ja saada hävitettyä yhteiskunnasta tällaisiin kohdistunut suoranaisten vaino. Ulrichs itse joutui lähtemään vuonna 1880 kirjoitustensa takia maanpakoon, eikä hän omana elinaikanaan pystynyt näkemään uranuurtajan työnsä merkitystä. Pretsellin tutkimus kuitenkin osoittaa, että juuri hän oli paradigmanmuutoksen merkittävin käynnistäjä. Vaikka vuosien 1864 ja 1897 välillä "uranis-

tien” elämä oli kaikkea muuta kuin helppoa ja he elivät jatkuvassa ilmiantajien, kiristäjien ja yli-innokkaiden viranomaisten pelossa, he eivät olleet enää passiivisia uhrilampaita tapahtumien armoilla.

Ulrichsin kirjoitusten myötä uranisti-identiteetin omaksuneet rohkaistuivat ottamaan kohtalonsa käsiinsä ja uhmaamaan yhteiskunnan normeja. He olivat joukko, joka oli valmis 1800-luvun loppua kohden yhä selvemmin toimimaan helpottaakseen kaltaistensa osaa yhteiskunnassa. Juuri heidän tukensa ansiosta ensimmäiset homoseksuaalien oikeuksia puolustavat organisaatiot syntyivät ja saivat muutoksia aikaan. Ulrichsin elämäntyön ansiosta heillä oli käytössään jo tutkimuskirjallisuutta, lääkäreiden ja psykiatrien lausuntoja, oikeusoppineiden välistä keskustelua lainsäädännön uudistamisen tarpeesta sekä poliisivoimien muuttunut suhtautuminen ilmiantajiin ja kiristäjiin. Käänteentekeväenä Pretsell pitää vuotta 1897, jolloin Magnus Hirschfeldt perusti Wissenschaftlich-humanitäres Komiteen (maailman ensimmäinen homoseksuaalien oikeuksia edistävä järjestö WhK), John Addington Symonds ja Henry Havelock julkaisivat Englannissa kirjansa *Sexual Inversion* ja Oscar Wilde vapautettiin vankilasta. Ulrichs oli kuitenkin kuollut Aquilassa kaksi vuotta aiemmin, eikä hänen elämäntyönsä ollut enää uusien toimijoiden muistissa.

Miksi Saksassa?

Yksi nyt ilmestyneen *Urning*-kirjan ansioista on katsaus siihen, mikä teki juuri 1860-luvun Saksan ja saksankielisen kulttuuri-alueen edelläkävijäksi seksuaalisuuden käsitteen tutkimisessa ja laajentamisessa. Pretsellin mielestä kyse ei ollut sattumasta. Sekä ajankohta että olosuhteet tekivät mahdolliseksi sen, että Ulrichs pystyi murtamaan aiempia käsityksiä samaa sukupuolta kohtaan vetovoimaa tunteneita (*same-sex attracted*) kohtaan ja että Saksassa syntyi moderni, itsetietoisien ja uranisti-identiteettinsä kanssa sinut olevien yksilöiden sukupolvi.

1860-luvulla Ulrichsin käynnistäessä kampanjaansa homoseksuaalioikeuksien puolustamiseksi Saksa muodostui 39 erillisestä kuningas- ja ruhtinaskunnasta, eikä teollistuminen tai kaupungistuminen olleet edenneet vielä pitkälle verrattuna vaikkapa Ranskaan tai Englantiin. Sen sijaan näissä ruhtinaskunnissa modernisaatio eteni yliopistojen kautta: yliopistolaitos sekä laajeni merkittävästi että lähestyi sitä, mistä nykyään puhum-

me tutkimusyliopistona tai tutkimuslaitoksena. Missään muussa maassa ei valittu tällaista polkua, ja vaikka Saksa oli takapajulaa teollistumisen ja poliittisen kehityksen osalta, se oli paljon edellä muita filosofian edistyskäsityksessä. Niin sanotulla sivistysporvaristolla oli yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, ja esimerkiksi Euroopan ”hullun vuoden” 1848 Saksassa vallankumousliikkeiden johtohahmot olivat vapaamielisiä yliopistoihmisiä ja progressiivisia tiedemiehiä. Tämä sivistysporvaristo katsoi vallankumouksellisen yhteiskunnallisen osallistumisensa olevan vain laajennus älylliseen rooliinsa ja toimintaansa. Se, että tiedemiehet ja tutkijat olivat poliittisten ja lainsäädäntöön liittyvien uudistuksen eturintamassa Saksassa juuri tuolloin, korosti yksilöiden ja heidän tieteellisten ideoidensa merkitystä.

Saksassa jo siintävä poliittinen uudelleenorganisointi, joka johti yhdistymiseen vuonna 1871, tarjosi houkuttelevat näkymät reformeille, sillä yhdistyneelle Saksalle oli joka tapauksessa luotava oma lainsäädäntönsä 39 erillisen tilalle – myös keskenään hyvin erilaisia seksuaalilainsäädännön asetuksia ja määräyksiä. Kun esimerkiksi Baijerissa, Württembergissä, Braunschweigissa, Hannoverissa ja Thüringenissä oli luovuttu sodomian rangaistavuudesta, useissa muissa kuningaskunnissa siitä oli voimassa kuolemanrangaistus. Käytännössä syytteitä nostettiin harvoin, mutta jo muutamatkin yleisölle avoimet ”korkean profiilin” oikeudenkäynnit nostivat aiheen pintaan. Sivutuotteena julkisuus tarkoitti myös kiristäjille mahdollisuutta hyötyä ta-
loudellisesti homosuhteista.

Vaikka maailmanlaajuisesti asenteet seksuaalisesti aktiivisia ”pederasteja” kohtaan olivat vihamielisiä, ne eivät olleet yhtä negatiivisia, kun kyseessä olivat normista poikkeavat sukupuoli-identiteetin presentaatiot tai läheinen tunneside samaa sukupuolta oleviin. Saksaa aiemmin teollistuneissa maissa korostuivat sosiaaliset rakenteet, joissa valta-asemassa oleva porvarillinen maskuliinisuuskäsitys saneli sukupuolille tarkkarajaisesti eriytyneet roolit ja toimintakentät. Mutta esiteollisessa Saksassa tällainen kehitys alkoi ilmetä vasta 1870-luvulta eteenpäin. Ulrichsin kampanjoinnin alkaessa 1860-luvulla miehisyyden tunnusmerkit eivät vielä olleet sementoituneet, vaan aiemmat valistuksen aikaiset käsitykset vallitsivat yhtä aikaa modernimman, porvarillisen näkemyksen kanssa. Valistuksen korostama miehen malli arvosti homososiaalisuutta ja miesten välistä idealisoitua toveruutta tai henkiystävyyttä. Sen rinnalla Saksassa oli monien kuningaskuntien takia maantieteellisesti laajalle levittäytyneet sotilaalliset joukko-osastot, joiden myö-

Ranta-Meyer

Homoseksuaalien
oikeuksien
esitaistelija
Karl Heinrich
Ulrichs, ”uranistit”
ja Erkki Melartin

tä myös maskuliinisena mallina usein oli sotilas tai aatelisten nuoremmista pojista koostuneet niin kutsutut junkkerit eräänlaisina palkkasotilaina ja seikkailijoina. Usean erilaisen miehi-syyden mallin samanaikainen esiintyminen Saksassa merkitsi, ettei mikään niistä saanut hegemoniaa toisten kustannuksella, ja siten juuri 1860-luvulla näiden monien mallien liepeillä oli ti-laa muillekin vaihtoehdoille. Kun lisäksi poliittinen aktiivisuus muutenkin nosti jälleen päätään vuoden 1848 jälkeisten tukah-duttamisen vuosien jälkeen, aika oli strategisesti otollinen läh-teä ajamaan myös "uranistien" asemaa lainsäädännössä.

ARVIO
4 | 2025

Yhdeksän uranistityyppiä

Ensimmäisten julkaistujen pamflettiensa jälkeen Ulrichs alkoi saada lukijakirjeitä, joissa "uranisteiksi" itsensä tunnistanee henkilöt kertoivat kokemuksistaan ja avautuivat identiteetistään. Kirjeissä saatettiin myös vastustaa Ulrichsin ajatuksia, sillä hän muiden muassa piti homoseksuaalisesti suuntautuneita lähtö-kohtaisesti sellaisina, joilla oli naisen sielu miehen ruumiissa. Saamiinsa kirjeisiin perustuen Ulrichs laati yhdeksän erilaisen, omasta sukupuolestaan seksuaalisesti kiinnostuneiden miesten tyyppittelyn: tavallinen, selvästi naiselliset piirteet omaava, kor-keassa yhteiskunnallisessa asemassa oleva, eristyksissä ja vail-la vertaisverkostoja oleva "uranisti", perheen tai yhteiskunnan painostuksesta avioitunut (mutta onneton) tyyppi, ristiinpukeu-tuja (elämyshakuisesti sosiaalisissa tilanteissa kuten juhliissa tai tanssiaisissa naiseksi pukeutuva ja ikään kuin naisena flirttaile-va), miehisyttä korostava, sotilaista kiinnostunut (*Soldaten-Lie-be*) ja kiristäjätyyppi.

Vaikka Ulrichsin aineisto oli melko kapea, näistä hänen 1860-luvun tilannetta kuvaavista kategorisoinneistaan voi olla apua, jos esimerkiksi Melartinin homoseksuaalisuutta haluaisi tarkastella ja jos Melartin-aineisto antaisi tarkastelulle lähde-materiaalia. Nyt emme juuri lainkaan tiedä, kuuluiko hän nii-den joukkoon, jotka tunsivat vetovoimaa samaa sukupuolta koh-taan ilman seksuaalista kanssakäymistä, vai olisiko hän ollut Ulrichsin hengenheimolaisia siinä mielessä, että kohteena oli-sivat olleet sotilaat – hyvännäköiset ja atleetit tyytit varta-lonmyötäisissä univormuissa? 1800-luvun loppupuolella varus-kuntakaupungeissa oli Pretsellin mukaan hyvin tavallista, että sotilaat myivät seksipalveluja lisätienestin vuoksi. Sen tiedäm-me, ettei Melartin mennyt koskaan naimisiin (vaikka 1920-lu-

vulla avioliittoa suunnittelikin ruotsalaisen laulajattaren Marianne Mörnerin kanssa), eikä hän varmaankaan antautunut mahdollisiin miessuhteisiin kiristääkseen uhriaan.

Pretsellin kirjan yksi ansio on, että sen luettuaan ei tee oletuksia 1800-luvun lopun homoseksuaalisuuden ilmenemisestä nykypäivän käsittein tai tunnusmerkein. Vuonna 1899 Melartinin saapuessa Wieniin ”uranistien” verkostoissa osattiin todennäköisesti olla monin tavoin varuillaan ja saatettiin varoittaa kiristäjistä, jotka pahimmassa tapauksessa ajoivat uhrinsa varakkoon tai jopa itsemurhaan. Kaikesta avantgardesta huolimatta Wien oli myös kaksinaismoraalin tyyssija, eikä päivänvaloon ollut hyvä saattaa itsestään mitään epäilyttävää (ks. esim. Jušek 1989). Kun riskinotto ei ollut järkevää eikä suositeltua, Melartinkaan ei jättänyt jälkeensä mitään vihjeitä tai dokumentteja, mikäli ylipäätään on tuolloin tutustunut uranistipiireihin.

Kuten Pretsell tuo kirjassaan hyvin esiin, Karl Heinrich Ulrichsin merkitys homo-oikeuksien esitaistelijana ja olemassa olevan, mutta piilotetun ilmiön sanoittajana on ollut lähes järäyttävä. Itsensä 1800-luvun lopussa ”uranistiksi” tunnustautunut ei joutunut kokemaan itseään turmeltuneeksi. Hän sai luotua itselleen identiteetin, jossa koki olevansa eheä, kokonainen ihminen. Lainsäädännöstä ja homoseksuaalisten tekojen kriminalisoinnista huolimatta hän omissa silmissään pystyi torjumaan paheellisen ihmisen stigman. Jos oletetaan, että seksuaalisuutta koskeneet saksalaiset manifestit ja psykiatrien tutkimukset sekä niitä koskevat pohdinnat ovat olleet Melartinin tiedossa, ne ovat varmasti olleet äärimmäisen tärkeitä hänelle tai hänen kaltaisilleen, sukupuoli-identiteetistään epävarmoille tai homoseksuaalista suuntautumistaan peittelemään joutuneille.

Ranta-Meyer

Homoseksuaalien
oikeuksien
esitaistelija
Karl Heinrich
Ulrichs, ”uranistit”
ja Erkki Melartin

Lähteet

- Bremmer, Jan (toim.). 1989. *From Sappho to de Sade. Moments in the History of Sexuality*. London and New York: Routledge.
- Fuller, Sophie ja Lloyd Whitesell (toim.). 2002. *Queer Episodes in Music and Modern Identity*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Jušek, Karin J. 1989. Sexual Morality and the Meaning of Prostitution in fin-de-siècle Vienna. Teoksessa *From Sappho to de Sade. Moments in the History of Sexuality*, toim. Jan Bremmer, 123–142. Lontoo ja New York: Routledge.
- Paavolainen, Pentti. 2014. *Nuori Bergbom. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ. I 1843–1872*. Teatterikorkeakoulun julkaisuja 43.
- Paavolainen, Pentti. 2018. *Kriisit ja kaipuu. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ III 1888–1906*. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.

Ranta-Meyer, Tuire. 2025. *Niin nuori, niin palava. Erkki Melartinin elämä, työ ja musiikki*. Sibelius-Akatemian julkaisuja 32. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.

ARVIO
4 | 2025